

УДК: 821.161.2:82-193-3

*Сулима Микола*  
(Київ)

**Місце «Новокозацьких сонетів» (1886)  
Финтика Шляхтиченка  
в історії українського сонета**

*У статті розглядаються маловідомі «Новокозацькі сонети» (1886) Финтика Шляхтиченка (псевдонім Богдана Дідицького) – одного з ідеологів «москвофільства» в Галичині. Цей твір, що являє собою сонетований опис діяльності «русофілів», містить гостру полеміку з українцями, зокрема з П. Кулішем, М. Драгомановим, І. Франком, Ом. Огоновським та ін.*

*Ключові слова:* Финтик Шляхтиченко, Богдан Дідицький, Іван Франко, «Новокозацькі сонети», «москвофільство».

У 1886 р. у львівському часописі «Страхопуд» були надруковані «Новокозацькі сонети» Финтика Шляхтиченка. «Страхопуд» – це москвофільський часопис, що виходив у 1863–1868 рр. у Відні, а в 1872–1913 рр. – у Львові. Финтик Шляхтиченко – це псевдонім Богдана Андрійовича Дідицького, одного з ідеологів «москвофільства» (1827–1909).

«Новокозацькі сонети» з'явилися «Страхопуді» у львівський період (1872–1913), коли часопис очолював Йосип Мончаловський (1886–1893).

Про місце Богдана Дідицького в історії української літератури можна судити з кількох висловлювань І.Я.Франка.

«Русофіли», їх програма та видання згадуються у циклі «Наші чесноти», що ввійшов до збірки І.Франка «Із літ моєї молодості» (1914; до неї включено твори, написані

в 1874–1878 рр.<sup>1</sup>). Тут у вірші «Діяльність» І.Франко описує свій ранок і розмову з приятелем, який завітав до нього:

[...] «Ну, що?» – «А наших письм останні числа знаєш?»  
«Ні! Онде, як прийшли, нерушані лежать».  
«Чому ж ти не читав?» – «Так якось відвелось».  
«Ах, голова дурна! Ану лиш прочитай!  
Там діяння таке на Русі почалося!  
Тепер напевно в нас правдивий буде рай!  
Ади, у руху все! Тут «Слово»: «Разом, – кличе, –  
Візьмімося до діл і «русскість» боронім!  
А ти, ізящний наш, русській наш язиче,  
Стань чистий, як вода, гучний, неначе грім!»  
А там «Наука», бач, премудро як навчає  
Про Іллю Муромця наш темний, бідний люд  
Як тепло, гаряче і твердо «защищає»  
Вірнопіддательний, консервативний труд!  
Про «Раду русскую» вже й не казать...  
(3, 329–330).

«Наука», «Слово», «Рада русская» – все це «русо-фільські» часописи й газети.

Б.Дідицький став одним із героїв циклу І.Франка «Оси», включеного до зб. «З вершин і низин» (1893 р., друга редакція):

Був співак у нас колись,  
Що співав «Буй-Тура», –  
Нині в нього, подивись,  
Банкоагентура.

Твердоруським був колись  
З чорним піднебінням –  
Нині смирним став, дивись  
Людським сотворінням

(1, 100; вірш «Був у нас мужик колись!..»  
написаний у 1881 р., а перероблений у 1893 р.).

<sup>1</sup> Посилатися будемо на: *Франко І.Я.* Зібр. тв. у 50-ти тт., вказуючи том і сторінку в тексті.

#### IV. Полемічна трибуна

«Буй-Тур» – це поема Б.Дідицького «Буй-Тур Всеволод» (1860), банкоагентура – це агентура «москвофільського» «Рольничо-кредитного заведенія», твердоруський – це «москвофіл».

У поемі І.Франка «Ботокуди», що писалася в 1880–1893 рр., поет малює суспільство, поділене на «неприятні елементи», «бидло» і «правих ботокудів». «Неприятні елементи» – це поляки, «бидло» – це «селяни» і «праві ботокуди» – це ретроградна інтелігенція, що входить до трьох «сторонництв» – «московофольського», святоюрського і «народовецького». І.Франко висміює діяльність «московофілів» – зокрема «славну битву за азбуку» (тобто т. зв. «азбучну війну в Галичині 1859 р.»), називає брошури Б.Дідицького «О неудобности латинської азбуки в письменности русской», «Освѣдченіє руской азбуки дотычающоє» та «Спор о рускую азбуку», згадує періодику «москвофілів» («Слово» в поемі звучить як «Ослово»; «Слово» – це «москвофільська» газета, яка існувала за таємної фінансової підтримки російського царату, «Зоря галицька» перетворилася на «Ботокудську зорю»), а також окремих представників «москвофільства» – Миколу Антоневича, Венедикта Площанського, Сидора Шараневича та ін. В епіграмі «Слово» (1878) І.Франко пише:

Вначалі бі «Слово» у Бога, –  
Богдан його відтам украв,  
Стесав з нього божу подобу  
І чорту за гроші продав  
(2, 284).

Критику «москвофільської» програми знайдемо й у статті І.Франка «Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах» (1884), де говориться про «нужденні обломки старослов'янської і староруської граматики», «введені до гімназійної науки», а також «абсурдну» і «шкідливу» «манію єдинства

літературного», пропаговані «москвофілами» і про породжену цими введеннями «не любов до свого рідного язика і його літератури, але погорду, маловажання, насмішки, дивоглядні навіть в устах дикого варвара, а не то вже образованого чоловіка. Наша мова показаласть тим мономанам мовою хлопською, грубою, неспосібною до вищого образування. Люди, у котрих голови начинені були самою нужденною січкою, нахапаними зі всіх боків обривками знання, без ніякого ладу, без ніякої системи, а котрі під зглядом ідей, політичної і моральної освіти стояли нижче японців, – ті самі люди найголосніше реготалися над бездарністю, грубістю і простацтвом своєї рідної мови! Люди, котрі не вміли двох стрічок без блуду написати якою-небудь живою бесідою, верещали щосили: «В один час научим вас по-великорусски», хоч практика показала, що самі вони і за двадцять літ по-великоруськи не навчилися. Утопія політична на полі літературнім виразилась другою, ще фатальнішою утопією: «Нащо нам плекати свою рідну словесність, науку, літературу, коли ось-ось прийде «жених от полунощи» і принесе з собою образований язик великоруський, дасть нам високорозвинене великоруське письменство» (26, 327–328). Тут І.Франко полемізує із «москвофілами», які заперечували доцільність розвитку української літератури, він іронічно переробляє назву брошури Б.Дідицького «В один час научиться малорусину по-великорусски» (1866). У статті «Іван Гушалевич» (1903) І.Франко пише: «Москвофільство було тоді пануючим напрямом чи, радше, пануючим настроєм галицьких русинів. Правда, були між ними відтінки: від чорно-жовтих рутенців, клерикально-урядових святоюрців, аж до радикально-москвофільської групи Зубрицького, але всі ті струни були настроєні на один камертон, усіх серця хилилися до Росії, і то не до тої, що лежала тут зараз за Збручем та Бродами, а до тої, що царювала в Москві й Петербурзі, душила

#### IV. Полемічна трибуна

Польщу, нівечила турків, мірялася з Англією й Францією під Севастополем, здмухнула мадярське повстання і величалася своєю «твердою вірою» та своїми «сорок сороков церков». Від тої Росії, як від якого чудотворця, ждали одні вкорочення польської та жидівської переваги, інші привернення давньої краси і слави руському обрядові, ще інші обдарування галичан літературою, наукою і навіть мовою (35, 56).

Схожі думки знайдемо й у статтях та рецензіях І.Франка «Руський театр у Галичині» (1885), «Етимологія і фонетика в южноруській літературі» (1894), «Із історії «москвофільського» письменства в Галичині» (1899), «Московська ластівка на Галицькій Русі» (1901), «Іван Гушалевиц» (1903), «Южнорусская литература» (1904), «Стара Русь» (1906), «Літературна мова і діалекти» (1907), у «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910), у статті «Азбучна війна в Галичині 1859 р.» (1913).

Б.Дідицький, звичайно ж читав те, що писав І.Франко до 1909 р. про «москвофілів» (у 1909 р., як уже мовилося, Б.Дідицький помер).

Важливішими для нас є висловлювання І.Франка про «москвофілів» узагалі і про Б.Дідицького зокрема, оприлюднені до 1886 р., тобто до моменту публікації «Новокозацьких сонетів» у «Страхопуді».

Є підстави здогадуватися, що «Новокозацькі сонети» адресовані І.Франкові.

Б.Дідицький, обираючи форму сонета, звичайно ж, мав на увазі сонети І.Франка, надруковані в 1874–1882 р.: «Народна пісня», «Незрячі голови наш вік кленуть...», «Вам страшно тої огняної хвилі...», «В снах юності так сквапно ми шукаєм...», «Як те залізо з силою дивною...»

Це підтверджується й неодноразовими згадками імені І.Франка у «Новокозацьких сонетах» – Б.Дідицький називає його і Франкманом (як Драгоманова – Драхманом). Серія п'ята «Новокозацьких сонетів» відсилає до вірша

І.Франка «Діяльність». Коли до І.Франка вранці приходять приятель, він бачить у нього на столику, як уже згадувалося, ще не читані «русофільські» газети. Друг Б.Дідицького застає його у кав'ярні за читанням газети «Діло». І.Франка згадано у примітці до третього сонета в сьомій серії.

Що собою являють «Новокозацькі сонети» Финтика Шляхтиченка тобто Богдана Дідицького? Їх цілком можна назвати поемою, позаяк вони об'єднані єдиною темою. Фактично це сонетований опис діяльності «москвофілів». «Новокозацькі сонети» – це 27 серій або розділів, кожна чи кожний із яких об'єднана/об'єднаний певною темою. До серій включено від 4 до 6 сонетів. Финтик Шляхтиченко свої «Новокозацькі сонети» пише здебільшого «французьким» різновидом цієї форми: abba abba ccd eed.

Поштовхом до написання «Новокозацьких сонетів», очевидно, стала книжка Духинського про Туркманів та статті Яна Добжанського, в яких було, як говориться в шостому, вступному сонеті, збриджено Москву нїкчемну».

«Новокозацькі сонети» переповнені іменами, назвами й подіями: Финтик Шляхтиченко згадує князя Володимира, Івана Мазепу, Петрарку, Т. Шевченка, Ом. Огоновського, М. Драгоманова, П. Куліша, Духинського, Яна Добжанського, Петрушевича, Головацького, Белея, Качалу, Зубрицького, І.Франка, він називає такі видання, як «Слово», «Діло», «Страхопуд», називає «Просвіту», Народний Дім, Ставропигійське братство тощо. Коли б хтось сьогодні надумав підготувати «Новокозацькі сонети» до друку, вони обросли б розлогими коментарями, що за обсягом переросли б сам твір.

Финтик Шляхтиченко пише про примирення з Москвою, він висміює тих, хто має якісь претензії до Москви, пише про правопис. Ось, для прикладу, місце із серії 12-тої, присвяченої ідеї «бути по сему»:

#### IV. Полемічна трибуна

От, приміром: Москва потужна  
Лишь тім одним себе скріпила,  
Что «быть по сѣму» завопила  
Вся – всхōдня, снверна и южна.  
Тож кличу днесь, кричу, вопію:  
Покиньте, братця, всю надню,  
А жійте днлом: «быть по сѣму»!<sup>2</sup>  
(с. 30).

Чи інше місце – з 13-ої серії:  
Чи по два с, чи по однѣму  
В догуду правил чи приличій,  
Все в духу збратаних нарнчій  
Є й буде «русскій» в наськѣм дому  
(с. 32)

У серії 14-й Ф.Шляхтиченко радить стати під покровительство Архангела Михаїла:

Та ж доки цей Страж Руси Божій  
Стерѣг нас, мы були вельможи,  
Ба и якось с Москвою в дружбн:

Тепер же грозна є Москва нам,  
Та и прійшлось зновъ хохломанам  
У Польци побувать на службн!..  
(с. 35)

Ф.Шляхтиченко всіляко принижує українців. То він говорить, що українці нікчемні, як «в болотн хробы» (с. 64), то він говорить, що лишень українці можуть народити зрадників Барабашів і Мазеп (с. 50), що лишень українці можуть бути невдячні за прогрес, принесений Москвою: у серії 6-ій читаємо про телеграф, залізні кораблі і судна, що прійшли з Москви. У пориванні самоприниження Ф. Шляхтиченко доходить до того, що пише нібито Русь-Мати (тобто Московія. – М. С.) всього нас навчила:

Хто першій в нас умнв складати  
Не то сонеты и баляды,

---

<sup>2</sup> Тут і далі посилаємося на окремий відбиток «Новокозацьких сонетів» (Львів, 1886), вказуючи на стор. в тексті.

Но себѣду на тїи склади,  
Як бесѣдить... сѣльска – Русь-Мати?!  
(с. 57)

Проте Ф. Шляхтиченко, намагаючись іронізувати, не зчувається, як починає говорити про те, що було насправді:

Ох, все то москалѣ паскуднѣ  
В своїх книжках надрюкували,  
Собѣ присвоили, украли –  
Козацькѣ думи нашѣ чуднѣ!  
Та словом – з сѣго нас обдерли,  
Души нарѣднѣй слѣд истерли,  
Накинули чужѣ порядки...  
(с. 18)

Ф.Шляхтиченко не шкодує дошкульних слів для П.Куліша (він запитує: так Кѣліш чи Куліш треба вимовляти?), для І.Франка, для інших діячів. Осъ яким він бачить М.Драгоманова:

От-бач: Драхман, якїй огнистый  
Пѣдпальник Руси мїліонѣв,  
Розвальник царств и царских  
                                тронѣв,  
Блука, як демка той нечистый,  
Як вѣчний Жид по всѣм усюдам,  
Мов ця ѣтстрашна притча людам!..  
(с. 65)

Фінтик Шляхтиченко, сперечаючись із опонентами, намагається довести, що українські патріоти своєю любов'ю до Шевченка вбивають поета:

Хоч правда, Гомер, Шекспїр, Гете,  
Мїцькевич були теж поети,  
Та їх нїхто в боги не ставить;  
Но хто Шевченка смерть не славить  
Так, як Христа, що був расп'ятый  
На крест, — це суть його лишь каты!  
(с. 19)



#### IV. Полемічна трибуна

Як бачимо, «Новокозацькі сонети» Ф. Шляхтиченко-Богдана Дідицького являють собою багатошарове утворення. Вони несуть у собі полеміку з українцями, зокрема з П. Кулішем, М. Драгомановим, І. Франком, Ом. Огоновським та ін., в них викладено вірнопопданські «русофільські ідеї». Їх автор намагається переконати сучасників у придатності «язичія» для сонетописання тощо. Проігноровані І. Франком, іншими літераторами, «Новокозацькі сонети» майже півтора століття припадали пилом в архівах. Згадати ж про них примусили сьгоднішні політичні реалії, коли піднімають голови неомосквофіли, які намагаються довести природність появи язичія в Україні – вже в ХХІ ст., намагаються, забуваючи і про застереження М.Г.Чернишевського, який у статті «Национальная бестактность» висміював тих, хто вигадує «особенное ломанное наречие» й відділяється від «общей малорусской литературы»<sup>3</sup>, і застереження П.Грабовського, висловлені в статті «До тих, що мають чим слухати (Побіжна заміточка)»<sup>4</sup>, і слова В.І.Леніна про злочинні підкупи «Москвофілів» з боку російського царизму, що пролунали в статті «Як поєднують прислужництво реакції з грою в демократії?»<sup>5</sup>

---

<sup>3</sup> Чернышевский Н.Г. Полное собр. соч. – Т. 7. – М., 1950. – С. 786.

<sup>4</sup> Грабовський П. Збір. тв. у 3-х тт. – Т. 3. К., 1960. – С. 106-108.

<sup>5</sup> Ленін В.І. Повне збір. тв. – Т. 26. – К., 1972. – С. 258.